

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ УНИВЕРСИТЕТТЕГІ СТУДЕНТТЕРДЕ СЫНИ ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ

М.А. Мекебаева

«Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан
maigul.mekebayeva@narхоз.kz

Түйіндеме

Жас ұрпақта қазіргі заманға керекті сыни ойлауды қалыптастыру ерекше маңызға ие болып тұр. Сыни ойлау төтенше жағдайда жауапты шешімдерді өз бетінше қабылдап, олардың ықтималды салдарын болжау үшін керек. Сыни ойлау әдісі туралы көп айтылады, бірақ Liberal Arts мектебі ұсынған бағдарламаны қазақстандық жоғары оқу орнында іс жүзіне толығымен офлайн форматта екі жыл бойы енгізілген болатын. Мақалада «Нархоз» университетінде қолданылған «Жазу және ойлау» бағдарламасы туралы, ол бағдарламаның білім алушылардың болашақ кәсіптері мен шығармашылық қасиеттерінің дамуына тигізген әсері туралы айтылған. «Тіл және ойлау» бағдарламасында жазуды оқытудың негізгі компоненті — әртүрлі іс-шараларға тікелей тартатын студенттерге бағытталған инновациялық тәжірибе ретінде қарастырған. Студенттер өздерінің ойларын жазбаша келістіргенде ғана дұрыс жеткізе алады екен. Бұл бағдарламаның негізгі мақсаты білім алушыларда терең оқу, әр түрлі әдістерді қолдана отырып жазба жұмыстарын орындау және сол арқылы ойлау қабілеттерін дамыту. Оқу барысында оқушылар өздері күрделі жағдайды модельдейді, өзара әрекеттеседі, ұсынылған жағдайларда, диалогты міндетті білім сынағы ретінде қабылдамайды, өздерін еркін ұстай бастайды және кәсіпкерден қорқуды жеңе отырып, өз ойларын еркін жеткізе алады.

Түйін сөздер: сыни ойлау, жазу және ойлау, білім жүйесі, жоғары оқу орындары, оқыту әдістері, Бард колледж, Liberal arts

Кіріспе

Қазіргі кезеңде Қазақстанның дамуына білімнің тигізетін рөлі оның демократиялық, құқықтық мемлекетке, нарықтық экономикаға көшу міндеттерімен анықталады. Осы мақсаттарға жетудің негізгі жолы өз елінің тағдыры үшін жауапты, белсенді, сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғалардан тұратын азаматтық қоғамды құру болып табылады. Сыни тұрғыдан ойлайтын адамдарды мектеп табалдырығынан бастап, жоғары оқу орындарында дайындау қажет.

Осыдан төрт жыл бұрын «Нархоз» университеті білім беру сапасын арттыру мақсатында оқу үрдісіне әлемге танымал «Оқу және жазу» бағдарламасын енгізген болатын. Бағдарлама өзінің өзектілігін, тиімді нәтижесін көрсеткендіктен оның біраз әдістері мен тұстары оқу үрдісінде қазір де кең қолданылуда [1]. Білім беру жүйесінде «Оқу және жазу» үрдісінің өзектілігі күмән тудырмайды. Бәріміз білетіндей бұл дағдыны жасөспірім мектеп табалдырығында игеріп, университетке оқуға түскенде ары қарай дамытуы керек. Тәжірибеге сүйенетін болсақ, күнделікті сабақ барысында студенттер ақпаратпен жұмыс істегенде орта білім жүйесінде алған «Оқу және жазу» дағдысының төмен екендігін байқатады, керек нәтижені бермейді. Сондықтан жоғары оқу орнында оқу үрдісі тиімді болу үшін, болашақ мамандардың терең ойлау қабілетін қалыптастыру үшін оқудың негізгі инструменттері болып табылатын оқу мен жазуға ерекше көңіл бөліп, бұл дағдыларды терең дамытуымыз керек. «Терең оқу» және «рефлексивті жазу» дегендеріміз бұл мақсатқа жетуде маңызды орын алады. Бұл қайдан келген бағдарлама деген сұраққа жауап іздейік.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі уақытта интерактивті оқытудың американдық тәжірибесі кейбір мемлекеттердегі жоғары оқу орындарында ерекше қызығушылық тудырады, өйткені ХХ ғасырдың соңғы онжылдықтарында заман талабына сай АҚШ-та интерактивті әдістер саласында көптеген тәжірибелер мен ғылыми зерттеулер жүргізілді, мұғалімдерге арналған егжей-тегжейлі нұсқаулықтар жасалды. Бұл әдістер мен әзірлемелер жоғары мектепте интерактивті әдістерді белсенді қолдануға ықпал етті. 1980 жылдары АҚШ-тың Мэриленд штатында орналасқан ұлттық тренинг орталығы жүргізген зерттеулер интерактивті оқыту оқу материалын меңгеру сапасын айтарлықтай арттыруға мүмкіндік беретінін

көрсетті. 1981 жылы студенттер сыни ойлауының дамуына түрткі болған зерттеулік бағыттағы академиялық жазылымға басты назар аударатын еркін өнер мен ғылымдар интенсивті кіріспе курсы «Тіл және ойлау» бағдарламасы Нью-Йорк штатының солтүстігінде орналасқан Бард колледжінде енгізілген [2].

Интерактивті оқыту технологиялары - 1990 жылдардың басында пайда болған жоғары мектеп үшін білім беру процесін ұйымдастырудың жаңа түрі. Оқытудың осындай түрлері 1990 жылдың ортасында алғашқы веб-броузердың пайда болуымен және Интернеттің дамуымен байланысты пайда болды. Бірқатар мамандар бұл ұғымды компьютерлік желілер мен интернет ресурстарын қолдана отырып оқыту деп түсіндірген.

«Оқу және жазу» арқылы сыни ойлауды дамыту технологиясының авторлары Ч.Темпл, К.Мередикт, Д.Стил сыни ойлауға байланысты сұрақтар қойып, жүйелі түрде жауап іздеуді жүзеге асыру қызығушылықты танытады және зерттеу әдістерін кең қолдануды білдіреді деп айтқан болатын [3]. Білім алушылардың сыни ойлауын қалыптастыру қажеттілігі келесі себептерге байланысты:

- қазіргі кезде ақпаратқа деген қолжетімділік шексіз болғандықтан студент ақпаратпен жұмыс жасай алу керек, маңызды және екінші кезектегі ақпарат деп ажырата алу маңызды болып табылады;

- сыни ойлауды кез келген деңгейде қолдануға болады, фактілермен қанағаттанып қана қоймай, бұл фактілердің себептерін және салдарын аша алу керек. Жалпыға бірдей шындықты күмәнмен қабылдау, нақты бір мәселе бойынша өзінің көзқарасын қалыптастыру, оны логикалық дәлелдермен қорғай алу сыни ойлаудың сыпайы скептицизмін керек етеді. Сарапшылардың айтуынша сыни тұрғыдан ойлау жеке шеберлікті қажет етпейді, көп жағдайда ол көптеген дағдылардың жиынтығы болып табылады.

Америка Құрама Штаттарында көптеген колледждер мен университеттер мамандыққа қарамастан барлық студенттер орындауы тиіс жалпы білім беру талаптарын белгіледі және бұл талаптарға көбінесе гуманитарлық пәндер бойынша сыни ойлауды қалыптастыратын жазба жұмысы кіреді. Бұл талаптар көптеген пәндермен танысу сыни ойлауды, проблемаларды шешуді, коммуникация дағдыларын және әлеуметтік жауапкершілік сезімін дамытуға көмектеседі деген сенімге негізделген [4].

Университеттер мен колледждер студенттерінің басым көпшілігі өз ойларын жазба түрінде білдіргенде біраз қиындықтарға тап болады, біріншіден, өз ойларын сыни тұрғыдан негіздей алмайды, екінші, студенттер жазба жұмыстарының реферативті және шығарма стильдерін жақсы меңгерген. Бұның себебі тарихта жатыр. Отандық білім жүйесі ауызша сөйлеуді дамытуға бағытталған кеңестік білім жүйесінің негізінде қалыптасты. Ал кеңестік білім жүйесі XIX ғасырда басым болған ауызекі сөйлеу негізінде қаланған болатын. Осы дәстүр осы уақытқа дейін сақталып келген [5]. Сондықтан оқу бағдарламаларына оқу, жазу және шығармашылық тапсырмалар оқушыларға сыни тұрғыдан ойлауды, интеллектуалды даму мен ғылыми мансапқа түрткі болатын ойлау мәдениетін қалыптастыруға арналған болу керек. Оқу аудиториясы «студенттердің оқу, сыни ойлау, құзыретті қарым-қатынас жасауға деген ынтасы мен қабілетін нығайтуға бағытталған, сондай-ақ оларды белсенді азаматтар ретінде өмірге дайындауы тиіс» [6]. Гуманитарлық пәндер бойынша жазбаша жұмысты тапсыру жалпы білім беру құрылымына сәйкес келеді. Пәндер бойынша білім мен ойлардың шынайы интеграциясы либералды білім беру құрылымына сәйкес келеді. Бұл гуманитарлық білім беруді жалпы білім беруден ерекшелендіреді, ол қалаған дәрежеге қарамастан барлық студенттер үшін ортақ негіз болып табылады.

«Тіл және ойлау» бағдарламасының оқыту әдістері көп жағдайда жазылым теориясына терең енген, оның негізгі ойы «жазылым – бұл оқытудың ерекше тәсілі» және ол шынымен де тәжірибені анықтай алады және оны жеткізеді» [7]. Тіл бізге танымның ерекше тәсілін ұсынады және «аудиторияда да, одан тыс жерлерде де» мағынаны ашу, ойды жеткізу және түсіну құралына айналады.

Санкт-Петербургтегі мемлекеттік университетінің еркін өнер мен ғылым факультеті (Смольный институты) он жылдан астам уақыт бойы «Тіл және ойлау» бағдарламасымен жұмыс істеп келе жатқан Бард колледжінің бұрыннан келе жатқан серіктесі болған [8]. Осы бағдарламаны оқу үрдісіне енгізіп келе жатқан маманның айтуынша, Liberal Arts and Sciences моделі аудиторияда әртүрлі адамдармен көрісуге, олармен тығыз қарым-қатынаста болуға мүмкіндік береді. Бағдарламаның талабы бойынша оқу тобында он бес-жиырма адамнан артық адам болмауы керек. Білім алушылар әрқашан ұстазбен ортақ тіл таба алады, бұл бірінші курс студенттерінің өмірлік және кәсіби траекториясын, мамандық дегеніміз не, басқа немен айналыса алар едім деген түсініктерін өзгертуге мүмкіндік береді. Мектеп бітірушілердің түсініктері өскен ортасында қалыптасқан болатын,

сонымен қатар отбасылық дәстүр деген ұғым да бар. Жас түлек мамандығының барлық жағын толыққанды ұғына алмайды. Liberal Arts and Sciences моделі оқу барысында әртүрлі әдістерді қолданғанда, мейджер жүйесінде оқығанда студент таңдауының дұрыс не бұрыс екенін түсінеді.

«Нархоз» университеті де оқу үрдісін жаңашалау мақсатында дәстүрлі лекция-тәжірибелік сабақтар форматынан студенттерге бағытталған форматына ауысуды енгізген болатын. Еркін өнер педагогикасы үшін оқу аудиториясы белсенді, қызығушылық танытатын орын ретінде қабылданып, «Тіл және ойлау» бағдарламасының әдістері дәстүрлі түрде тек пассивті ақпарат алушы болған студенттерге еркін сөйлеуге, бір-бірімен және оқытушымен өзара әрекеттесу мүмкіндігіне жол ашты. Студенттер сұрақ қояды, жаңа идеялар ұсынуды және нәтижелі тыңдауды үйренді. Дәстүрлі оқыту әдістерін пайдаланатын мектептерден келген оқушылар оқытудың интерактивті және топтық формаларымен танысып, студент деген не, оның оқудағы рөлі және өз білімі үшін жауапкершілігі және болашақта бұл жаңа тәжірибелер мен жаңа түсініктер не үшін пайдалы болуы мүмкін екендігі туралы түсініктерін өзгертті.

Оқытудың инновациялық әдістерін, оқу жоспарын және оны еркін өнер және ғылым моделі бойынша оқытудың қарқынды кіріспе курсына айналдыратын және колледждің зияткерлік және шығармашылық өміріне белсенді қатысуға дайындайтын қосымша іс-шаралары университетте қалай іс-жүзіне асқаны туралы әңгіме қозғайық.

«Тіл және ойлау» бағдарламасының миссиясы — пәнаралық зерттеулердің дамуына, инновациялық педагогиканың таралуына және әртүрлі жанрларда жазбаша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал ету. Бағдарлама терең оқу және оқыған мәтінді дұрыс талқылау, өз ойларын дәл жеткізе алу, өзін-өзі рефлексия дағдысын және нәтижелі ынтымақтастық дағдыларын дамытуға бағытталған. Дағдылардың ең бастысы - ой мен оның өрнегі арасындағы байланыс. Осындай әдістерді қолдану қызығушылық танытатын оқушы мен белсенді азаматтарға тән қасиеттерді дамытады.

«Тіл және ойлау» бағдарламасында жазуды оқытудың негізгі компоненті — студенттерді әртүрлі іс-шараларға тікелей тартатын студенттерге бағытталған инновациялық тәжірибелер. Студенттер өздерінің ойларын жазбаша келістіргенде ғана дұрыс жеткізе алады екен. Осындай педагогикалық ойға Д.Бриттон мен Д.Эмиг бақылау нәтижесінде келеді. Д.Эмигтің «Жазу оқу тәсілі ретінде» деген еңбегі аса маңызды болып табылады. Жазбаша тапсырмаларды оқу барысына енгізу өте тиімді әдіс болып саналады, бірақ бұл жай ғана курс аясында жазбаша тапсырмалардың санын ұлғайтып қана қою емес. Эмпирикалық нәтижелерді ескере отырып жасалған тәжірибелер тиімді және оқушылар жетістігін арттыратыны дәлелденген. Бірінші кезектегі міндет бұл тәжірибелер студенттерге тәуелсіз және белсенді оқушы болуға көмектеседі, олар студенттерге жоғары деңгейдегі дағдыларды дамытуға және терең, сыни ойлауды үйренуге мүмкіндік береді.

Бағдарлама аясында қолданылатын әдістер

«Тіл және ойлау» бағдарламасы бойынша оқытушылар студенттерді әртүрлі тақырыппен қызықтыру үшін және талқылауға итермелеу үшін формалды емес жазбаша тапсырмалар береді, оның ішінде берілген тақырыпқа жазылған *еркін шығарма жазу* әдістерін қолданады. Ол үшін негізгі ойды оқыған мәтіндегі оймен байланыстыру, бір мәтін басқа жанрдағы мәтіндермен диалогты құру немесе бір ойды әртүрлі ғылыми пәндердің мәтіндерінде іздестіру.

«Тіл және ойлау» бағдарламасы сыни ойлауды дамытуға бағытталған зерттеулік әрекет ретіндегі жазылымға ерекше көңіл аударылатын екі-үш апталық интенсивті курстан басталады. Бұл курсты бірінші курс студенттерінің барлығы өтуі тиіс және «*жазушылардың жас жауынгерлеріне арналған курс*» ретінде аталынып кетті. Бағдарлама студенттерге зияткерлік өсу және ғылыми мансаптың дамуы керек сыни ойлаудың не екенін түсіндіреді, ойлау мәдениетін қалыптастыру үшін *терең оқудан, хаттан және шығармашылық тапсырмалардан* тұрады. Бағдарламаның әдістері дәстүрлі түрде тек пассивті ақпарат алушы ретінде әрекет еткен студенттерге еркін сөйлеуге, бір-бірімен және оқытушымен өзара әрекеттесу мүмкіндігін ашады. Студенттер сұрақ қояды, жаңа ойларды ұсынуды және мұқият тыңдауды үйренеді.

Бағдарламаны іс-жүзіне асырғанда міндетті түрде аудиторияға көңіл бөлу керек. Бард колледжі халықаралық зерттеулер жөніндегі деканы Д.Беккердің айтуынша, оқу аудиториясы «студенттердің оқуға, сыни ойлауға, құзыретті қарым-қатынас жасауға деген ынтасы мен қабілетін нығайтуға, сондай-ақ оларды белсенді азаматтар ретінде өмірге дайындауға бағытталуы тиіс» [9, 11]. Осы бағдарламаны қолдану оқу орындары оқытушыларының дағдыларын ары қарай жетілдіруге көмегін тигізеді.

Студенттерге өлең, прозалық эскиз, бір актілі пьеса жазуды немесе әлемнің кез келген аспектісін байқау, сипаттау, талдау әдістерін қолдана отырып көрсетуді ұсынуға болады.

«Оқу үшін жазудың» негізгі стратегияларын көрсетейік. Мысалы, нақты тақырыптағы *еркін эссе* дегеніміз - хат жазуды үйретудің тәжірибесі. Бір тақырып бойынша немесе ой бойынша, немесе мәтін бойынша студенттерді ойландыруға тарту үшін оқытушы бір сұрақты немесе ойды қалыптастырады. Бұл ойды немесе тақырыпты студенттер алдында талқылаған, бірақ нақтылаған жоқ. Ұғымды түсіну үшін, визуалды кейіпті, фильмді, нысанды немесе музыкалық шығарманы келтіруді үйрету үшін керек. Студенттерді ойлаудың әртүрлі модустарын қолдануға ынталандыру үшін жиі жазбаша жұмыс түрін ұсынады. Жазбаша жұмыстарда мәтінге келесідей сұрақ қойылады;

- сізді мәтінде тұтастай не қызықтырды немесе ойларда не қызықтырды, немесе шығарма атауында сізді селт еткізген немесе еліктірген нәрсені жазыңыз,

- мәтіннің кез келген бөлігінен сіздің пікіріңізше аса әсерлі немесе селт еткізген ойды, сөз тіркесін не пікірді жазыңыз. Неге сізді қызықтырғанын жазыңыз,

- сіздің көзқарасыңыз бойынша мәтінді түсіндіретін, оның діңгегі болып табылатын мәтіннің кез келген бір бөлігін көшіріп жазыңыз. Сіз таңдап алған бөлік тұтастай мәтінді түсіндіруге неліктен маңызды екенін жазыңыз,

- мәтіннен алдымен автордың келісетін, соңынан келіспейтін / жоққа шығаратын маңызды пікірін не тұжырымын табыңыз. Немесе мәтіннен аса күрделі деп сіз есептейтін бөлігін жазыңыз, сіз оны қалай түсінесіз?

- логикалық тұспалдау. Мәтін қандай сұраққа жауап береді? Сұрақты жазыңыз,

- түйін. Мәтіннің негізгі тұжырымдарын түйіндеңіз,

- мәтіннен автордың ойына немесе мәтіннің ортақ мәніне аргумент бола алатын мысалдарды, фактілерді, түсіндірмелерді, статистиканы, өмірден алынған оқиғаларды, анықтамаларды, салыстыруларды, цитаталарды, метафораны, символдарды, сөйлемдерді не құрылымдарды таңдап алып жазыңыз,

- мәтінді оқу барысында кезінде қандай ассоциациялар (мәтіндер, пікірлер, естеліктер, өмірдегі оқиғалар) ойға келді? Олар мәтінді қалай (қандай жолмен) толықтырады?

Міндетті түрде басында шығарманың авторын, шығарма атауын, мәтінде қызықтырған ойды жазу керек.

Осындай сұрақтар арқылы мәтінді жан-жақты қарастырып, талдап, автордың не айтқысы келгенін, автор өзінің ойын қандай жолдармен жеткізгісі келгенін толық түсініп, студент осы тақырыпқа байланысты өзінің көзқарасын, позициясын еркін хатта жеткізе алады. Мұндай әдіс оқушыларға тереңдетіп оқу жолын көрсетеді. Шығарманы терең түсініп оқу балалар үшін ең маңызды болып табылады, сол арқылы олар өзінің ойын қалыптастыра алады.

«Оқу үшін жазу» стратегиялары студенттерге мәтінді мұқият зерделеуге, оның негізгі элементтерін анықтауға, мәтінде келтірілген ойлардың бір бірімен қалай байланысқанын түсінуге, оларды талдауға, өз тұжырымдарын жасауға және белгілі бір жолмен ұйымдастыруға, сонымен қатар мәтінмен жеке қарым-қатынасты түсінуге мүмкіндік береді [10].

«Жазу оқыту әдісі ретінде» атты қағида бойынша жұмыс істеудің тағы бір түрі - *диалектикалық жазбалар*. Бұл тәжірибе мәтінді толық түсінуге ықпал ететін ойлау стратегиясын дамытуға көмектеседі және студенттерге «жазбаша жұмысты және оқырмандардың ықтимал жауаптарының барлық спектрін талқылауды үйренуге» мүмкіндік береді [11]. Диалектикалық жазбаларды құрастырудың көптеген әдістері бар, олар зерттелетін пән саласына байланысты ерекшеленеді: математика немесе жаратылыстану ғылымдары, немесе жазудың мақсаты - философиялық және әдеби мәтіндерді оқуды немесе оқиғаларды, суреттерді немесе заттарды түсіндіруді үйрену. Диалектикалық жазбалар - төрт бағанға бөлінген дәптердің екі беті, осы төрт баған таңдалған тақырыпты талдауға төрт тәсіл ұсынады. Диалектикалық күнделіктер студенттерге мәтін, мәтіндегі мәселе немесе ұғым туралы білетін және білмейтін нәрселер туралы өздерімен, қасындағы топтастарымен диалог құруға және бірге жаңа тұжырымдар мен жаңа сұрақтар қалыптастыруға итермелейді.

Осы әдістің тағы жолы бар, ол «ілмек тәрізді хат» (loop writing). Бұл стратегия бір уақытта «ойлау мен шығармашылық еркіндіктің бақылау тетіктерін» дамытуға және теңдестіруге мүмкіндік береді. Оқушылар белгілі бір тақырыпты әртүрлі көзқарастардан қарастырып жазбаша жұмысты жазу, бұл ойлаудың әртүрлі стратегияларын немесе өз ойларын білдіруді талап етеді. «Ілмек тәрізді жазу» - студенттерге бір тақырыпты әртүрлі тұрғыдан шешуге және бұрыннан білгендерін түсінуге, жаңа бір нәрсені үйренуге, жаңа сөйлеу әдістерін ашуға және тақырыпқа, оқиғаға немесе мәселеге қатысты

жаңа сұрақтар қоюға көмектесетін тамаша әдіс. Студенттер бірқатар қысқа тақырыптық еркін эссе жазады, бұл берілген тақырып бойынша ойға келген эссе, бұл баяндау эссе, яғни осы тақырыпқа байланысты эссе болуы мүмкін. Сонымен бірге олар материалды ұсынудың кез келген түрін таңдай алады: екі адам арасында немесе авторлар арасында диалог жазу; портрет жасау немесе сахна құру; авторға хат жазу; мәтіннің оқырмандарын өзгертіп басқа хат жазу.

«Борт журналы» әдісі студенттердің материалды игеру деңгейінің барабар бейнесін алуға ғана емес, сонымен қатар студенттерге графикалық әдістерді қолдана отырып, ақпаратты жазу қабілетін дамытуға, олардың күшті және әлсіз жақтарын бағалауды үйренуге көмектеседі және берілген мәселені көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді.

Санкт-Петербург университетінің оқытушысы Ахапкин Денис «бейнелер жасау» әдісін ұсынған болатын. Д. Ахапкин оқытушылармен “Жазу және ойлау” семинарын өткізу үшін “Нархоз” университетіне бірнеше мәрте шақырылған болатын.

Ол үшін студенттер нақты берілген көркем әдебиетті оқып шығады, содан кейін мәтіннің ішінен бейнелерді табу керек. Бейнелерді табу үшін студент бейнелерді елестетуі, ассоциациялық қатарды қалыптастыруы, өзі білетін әдебиеттермен салыстыра алуы, өзінің өмірінде болған оқиғаны келтіре алуы керек. Бұл тәсілді сабақ барысында қолданғанда, студенттер бейнелерді жасауда қатты қиналған, соған қарағанда бейнелерді ойдан жасай алу, кеңістіктік ойлау мүмкіндіктері шектеулі.

«Бейнелер жасау» әдісі адамның қиялын дамытады, қиялдың арқасында адамдар болашағын болжай алып және өздерінің мінез-құлықтарын реттей алатын болады, шындықты шығармашылықтың арқасында өзгерте алады. Қиялдың арқасында адам шығармашылықпен айналысады, өз іс әрекетін ақылмен жоспарлайды және оны басқара алады. Адамның барлық материалдық және рухани мәдениеті-бұл адамдардың қиялы мен шығармашылығының жемісі. Қиял процесінде пайда болатын суреттер адамның эмоционалдық саласын белсендіреді, болашақ нәтижелерге қол жеткізу үшін оның энергиясын жұмылдырады. Қиял арқылы болашақ адамның мінез-құлқын анықтайды. Қиялдағы этикалық жағдайларды алдын - ала білу және терең сезіну қабілеті оның моральдық мінез-құлқының негізі болып табылады. Жастарда осындай дағдылар мен мүмкіндіктерді дамыту қазір кезде маңызды екенін ұмытпауымыз керек.

Жазбаша жұмыстарда оқытушы әртүрлі әдіс-тәсілдерді, құрылымдарды студенттерге ұсыну арқылы оларға тақырыпты жан-жақтан қарастыруға және талқылауға мүмкіндік береді. Берілген тақырыпқа еркін хат жазады, сосын тәсілдерді қолдана отырып, жазған мәтіндерін кемелдендіреді. «Жазу арқылы үйрену» атты тәжірибеде еркін немесе ілмек тәрізді хаттарды қолдану арқылы жазуды үйрету студенттердің білімін тереңдетеді және кеңейтеді. Бұл әдіс тәсілдерді барлық пәндерді оқытуда қолдануға болады.

Нәтижелері

Гуманитарлық ғылымдардың болашағы жоқ деп сарапшылар біраз уақыттан бері айтып келе жатыр. Бұның негізгі себебі капиталистік күштерге мойынсұнатындығынан, сонымен бірге өмір сүру мүмкіндігінен айырылуына байланысты. Капитализм кезеңінде білім дәстүрлі түрде сатып алуға және сатуға болатын тауар ретінде қарастырылады. Британдық жоғары оқу орындарында жеке қайырымдылық дәстүрі қалыптаспаған, бұл мемлекетте білім тауар сияқты қарастырылмайды, білімді сатуға немесе сатып алуға болмайды. Ұлыбританияның студенттері білім тегін болуы керек деп кәміл сенеді, бұл жерде білім алуда жастардың жеке қызығушылық деңгейі айқын көрінеді, сондықтан оларға білім беру пайда табу үшін емес, әлеуметтік жауапкершілік ретінде қарастырылуы керек. Өздеріміз білетіндей Америка Құрама штаттарында жоғары мектеп көп жағдайда жеке қайырымдылықтың арқасында өмір сүріп келе жатыр, өйткені бұл елде бай адамдардың саны Ұлыбританияға қарағанда көбірек. Көріп тұрғандай әр мемлекетте университеттердің жағдайы әр қалай [12].

Қазақстандық университеттерде ғылыми зерттеулер оқу үрдісіне қарағанда маңызды емес, соның өзінде оқытушылардың сабақтарда әдістерді қолдануға мүмкіндіктері шамалы, себебі олар артық жұмыстармен жүктелген. Бірақ оқу жылының соңында әр оқытушының рейтингісі де, жалақысы да оның бір жыл бойы жасаған ғылыми зерттеулерінің нәтижесінде шығарылған мақалаларына, ғылыми зерттеулік жобаларына байланысты болып шығады. Оқытушылардың ғылыми зерттеулермен айналысуға ынтасы жоқтың қасы, көптеген онлайн журналдарды негізге ала отырып мағынасы жоқ мақалалар жазады, қажеттіліктің бар-жоғына қарамастан сыртқы зерттеу гранттарына жобаларын ұсына береді.

Отыз жыл бойы жоғары мектеп қайта-қайта реформаланды. Бір жағынан университеттегі білімнің сапасын көтереміз деп шетелден көптеген бағдарламаларды, ол бағдарламаны іс-жүзіне асыратын мамандарды шақырған болатын. Бірақ реформаланбаған орта мектептің түлектері ол бағдарламаларды түсіне де алмады, қабылдамады. Екінші жағынан прогрессивті бағдарламаны іс-жүзіне дұрыс асыру үшін, университет табалдырығынан келген оқушылардың білім деңгейі мектептің оқулықтарымен ғана шектеліп қоймай, қосымша әдебиеттерді оқитын, дүниетанымы кең, ойлау қабілеті жетік қалыптасқан, талдау жасай алатын болуы керек.

Оқу процесіне әртүрлі ақпарат көздерін пайдалануды және сыни ойлау дағдыларын дамытуды көздейтін күрделіліктің әртүрлі деңгейіндегі тапсырмалар енгізу қалыпты жағдай. Қазақстандық жоғары мектебіне енгізілген «Жазу және ойлау» бағдарламасы алғашқы тәжірибе болғандықтан, оның өзінің қиындықтары болады. Мысалы, университет студенттерінде келесідей дағдылар жоқтың қасы: өз бетімен оқу дағдысы, қосымша материалдарды іздестіріп, олармен танысу, оқулықтардан басқа әдебиеттерді оқу, өз бетімен академиялық стильде жазу, ақпаратты талдаумен байланысты тапсырмаларды орындау және т.б.

«Жазу және ойлау» бағдарламасының әдістемелерін пайдаланған кезде білім алушылар жоғары оқу орнына терең білім алу үшін емес, диплом алу үшін келгенін жасырмайды, сондықтан ұсынылған оқу әдістері қызығушылық туғызбайды.

Дегенмен бұл бағдарламаның оразан зор жақсы жақтары бар. Оқу барысында оқушылар өздері күрделі жағдайды модельдейді, өзара әрекеттеседі, ұсынылған жағдайларда, диалогты міндетті білім сынағы ретінде қабылдамайды, өздерін еркін ұстай бастайды және қателіктерден қорқуды жеңе отырып, өз ойларын еркін жеткізе алады.

Талдаулар

Liberal arts бағдарламаларынан тыс басқа оқу әдісін ұсынуға болады. Мысалы, кейбір университеттер жоба әдісіне көп көңіл бөледі [13]. Жобалық жұмыстың барлық кезеңдерін толық жүзеге асыру келесі педагогикалық талаптарды орындаған жағдайда мүмкін болады: жоба тақырыбын өз бетінше таңдау, тандалған тақырыптың негізгі зерттеу проблемасы мен өзектілігін анықтау, сондай-ақ балалардың тілдік және жалпы жоба әдісі топтық жұмыс болғандықтан орындаушылардың мәдени дайындық деңгейіне сәйкестігі; жобаны құру кезеңдерін сақтау; жоба нәтижелерін іске асыру және практикалық қолдану. Жобаны сәтті жүзеге асыру көбінесе оның түріне және бағытына байланысты. Сонымен, егер жоба гуманитарлық саладағы проблеманы зерттеуге негізделген болса, онда жобаны ғылыми-зерттеу конференциясында ұсынады. Мен бұл кезеңді жалпы жобаны құрудың кілті деп санаймын. Бұл академиялық бағыттағы тапсырмаларды орындау қиынға соғатын студенттерді зерттеу жұмыстарына тартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар балаларды қызықтыру үшін «кино» деген сиқырлы сөзді қосуға болады, сөйтіп, зерттеушілер тобына редакторларды, сюжеттерді, режиссерлерді, т.б. тобымен толықтыруға болады. Түсірілім барысында олар басқа да әдістермен танысып, мәтінмен айналысып, жобаның мазмұнына терең бойлап, топпен жұмыс істеуді меңгереді. Ал содан кейін кадрда өзіңіз болғыңыз келеді, қызықты тақырып тауып, жобаның авторы болыңыз, содан кейін басқа студенттерге тілді қызығушылықсыз үйренуге көмектеседі. Оқытушы тек бағыттаушы қызметін атқарып қана қоймайды, сонымен қатар жоба материалы негізінде тапсырмаларды құрудың әдістері мен тәсілдерін ұсынады. Бұл студенттерге оқытушының жұмысына екінші жағынан қарауға, мысалы бірлескен шығармашылыққа қатысушы ретінде қабылдауға мүмкіндік береді. Интерактивті оқу жобаларын жасау кезінде студенттер білімдерін біріктіреді, өз бетінше және қордан тыс ойлайтын жеке тұлғаның дамуына ықпал ететін шығармашылық әрекетте тәжірибе алады. Жобалық әдістің арқасында студенттердің сабақтан тыс ғылыми қызығушылықтарының барлығын байқауға болады. Кейбіреулерінде қызығушылық мектеп табалдырығында қалыптасса, енді кейбіреулерінде өмірлік жағдай қалыптастырады.

Қорытынды

Жаһандану кезеңінде оқуға, мамандықтарға, кәсіби біліктілікке деген талаптар күнде өзгеріске ұшырауда. Елде көптеген университеттер, оның ішінде “Нархоз” университеті де заманауи талаптарға сай оқу үрдісін жақсарту мақсатында әр түрлі бағдарламаларды енгізуде. Университеттегі жанаша енгізулер түптің түбінде жақсылыққа әкеледі деп ойлаймыз.

Білім сапалы деңгейде болу үшін міндетті түрде оқу әдістері қолданылып, студенттерге дұрыс уәждеме берілуі керек. Ол үшін мотивациялық әдістерді, оқу әдістерді, оқыту құралдарын белсенді

түрде енгізілуде, әртүрлі педагогикалық технологияларды біріктірілуде. Педагогикалық қызметтің нәтижесінде күнделікті сұрақтарға жауап ізделуде: сабақ кеңістігін қалай да жарқын және таңқаларлық ету керек. Студент оқу материалдарын тиімді қабылдау үшін аудиторияда нәтижелі жағдайлар құрылуда.

Әдебиеттер тізімі

1. Трубачева Т. (2019). Как профессор русской литературы из США готовит казахстанских студентов к ещё несуществующим профессиям // *Форбс*. 26 апреля. https://forbes.kz/process/education/platon_nash_drug_1555057197
2. Пиплс П. (2015). Развитие речи и критического мышления у студентов в программах Бард колледжа // *Вопросы образования*. №4. Сс.116-131 DOI: 10.17323/1814-9545-2015-4-116-131
3. Florea N.M., Hurjui E. Critical thinking in elementary school children // <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Critical Thinking in Elementary School Children.pdf>
4. Godwin K.A., Altbach P.G. (2016). A Historical and Global Perspective on Liberal Arts Education: What Was, What Is, and What Will Be. *International Journal of Chinese Education*. July 2016:5-22. doi:[10.1163/22125868-12340057](https://doi.org/10.1163/22125868-12340057)
5. Короткина И.Б. (2015). Академическое письмо: процесс, продукт и практика. Учебное пособие для вузов. Москва: Юрайт.
6. Becker J. What a Liberal Arts and Science Education is... and is Not. In : *Contemporary Liberal Arts and Sciences Education: Experiences from the United States and Europe (Svobodnyi iskusstva i nauki na sovremennon tape)* (pp.12-40) Publisher: St. Petersburg State University. Editors: Jonathan A. Becker, Philip Fedchin
7. Bazerman, Ch., Little, J., Bethel, L., Chavkin, T., Fouquette, D., Garufis, J. (2005). *Reference Guide to Writing Across the Curriculum*. Parlor Press; The WAC Clearinghouse. <https://wac.colostate.edu/books/referenceguides/bazerman-wac/>
8. Марина Калашникова – про новый факультет Шанинки, на котором студентам разрешают сомневаться в своем выборе // Вебсайт Московской высшей школы социальных и экономических наук. <https://www.msses.ru/media/intervyu/marina-kalashnikova-pro-novyy-fakultet-shaninki-na-kotorom-studentam-razreshayut-somnevatsya-v-svoem/>
9. Беккер Дж. (2015). Образование по системе свободных искусств и наук: ответ на вызовы XXI века // *Вопросы образования*. №4. Сс. 34-61. <https://vo.hse.ru/data/2015/12/23/1132612131/Bekker.pdf>
10. Fitzgerald, J., Shanahan, T. (2000). Reading and Writing Relations and Their Development, *Educational Psychologist*, 35:1, 39-50
11. Vilardi T., Chang M.K. (ed.) (2009). *Writing – based teaching. Essential Practices and Enduring Questions*. Albany, NY: State University of New York Press.
12. Иглтон Т. (2015). Медленная смерть университета. *Скенис*. https://scepis.net/library/id_3672.html
13. Ахапкина М.Е. (2015). Конкурсное задание «Методический семинар» // https://teacher-of-russia.ru/upload/2015/ahapkina_m_e/add_ms_1.docx
14. Copeland D. (2022). Liberal arts and ethics education in nursing: A national survey // *Journal of Professional Nursing*. 42, 73–88
15. Lee, K. H., Bae, C. W., & Park, J. K. (2022). The effect of storytelling and peer coaching classes on future creativity confluence and creativity of university students. *International Journal of Instruction*, 15(3), 611-634. <https://doi.org/10.29333/iji.2022.15334a>

References

1. Trubacheva T. (2019). Kak professor russkoj literatury iz SShA gotovit kazahstanskih studentov k eshchyo nesushchestvuyushchim professiyam [How a professor of Russian literature from the USA prepares Kazakhstani students for professions that do not yet exist]. *Forbes*. 26 April. Retrieved from: https://forbes.kz/process/education/platon_nash_drug_1555057197 [in Russ.]
2. Peoples, P. (2015). Razvitie rechi i kritich. myshleniya u studentov v programmah Bard kolledzha [Empowering Students through Language Critical Thinking: The Bard College Language Thinking Program]. *Voprosy obrazovaniya / Educational Studies Moscow*, National Research University Higher School of Economics, issue 4, pages 116-131. [in Russ.]
3. Florea N.M., Hurjui E. Critical thinking in elementary school children // <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Critical Thinking in Elementary School Children.pdf>
4. Godwin K.A., Altbach P.G. (2016). A Historical and Global Perspective on Liberal Arts Education: What Was, What Is, and What Will Be. *International Journal of Chinese Education*. July 2016:5-22. doi:[10.1163/22125868-12340057](https://doi.org/10.1163/22125868-12340057)

5. Korotkina I.B. (2015). Akademicheskoe pis'mo: process, produkt i praktika. Uchebnoe posobie dlya vuzov. [Academic writing: process, product and practice. Manual for the higher education institutions]. M.: Yurait. [in Russ.]
6. Becker J. What a Liberal Arts and Science Education is... and is Not. In : Contemporary Liberal Arts and Sciences Education: Experiences from the United States and Europe (Svobodnyi iskusstva i nauki na sovremennom tape) (pp.12-40) Publisher: St. Petersburg State University. Editors: Jonathan A. Becker, Philip Fedchin
7. Bazerman, Ch., Little, J., Bethel, L., Chavkin, T., Fouquette, D., Garufis, J. (2005). *Reference Guide to Writing Across the Curriculum*. Parlor Press; The WAC Clearinghouse. <https://wac.colostate.edu/books/referenceguides/bazerman-wac/>
8. Marina Kalashnikova – pro novyj fakul'tet Shaninki, na ktorom studentam razreshayut somnevat'sya v svoem vybore [Marina Kalashnikova – about the new faculty of Shaninka, where students are allowed to doubt their choice]. Website of the Moscow Higher School of Social and Economic Sciences. <https://www.msses.ru/media/intervyu/marina-kalashnikova-pro-novyj-fakul'tet-shaninki-na-ktorom-studentam-razreshayut-somnevatsya-v-svoem/> [in Russ.]
9. Bekker, J. (2015). Obrazovanie po sisteme svobodnyh iskusstv i nauk: otvet na vyzovy XXI veka. [[Liberal Arts and Sciences Education: Responding to the Challenges of the XXIst Century] *Voprosy obrazovaniya*. №4. Ss. 34-61 [in Russ.]
10. Fitzgerald, J., Shanahan, T. (2000). Reading and Writing Relations and Their Development. *Educational Psychologist*, 35:1, 39-50
11. Vilardi T., Chang M.K. (ed.) (2009). Writing – based teaching. Essential Practices and Enduring Questions. Albany, NY: State University of New York Press.
12. Eagleton T. (2015). Medlennaya smert' universiteta [The Slow Death of the University]. *Scepsis*. https://scepsis.net/library/id_3672.html [in Russ.]
13. Akhapkina M.E. (2015). Konkursnoe zadanie «Metodicheskij seminar» [Competitive task "Methodical seminar"]. https://teacher-of-russia.ru/upload/2015/ahapkina_m_e/add_ms_1.docx [in Russ.]
14. Copeland D. (2022). Liberal arts and ethics education in nursing: A national survey. *Journal of Professional Nursing*. 42, 73–88
15. Lee, K. H., Bae, C. W., & Park, J. K. (2022). The effect of storytelling and peer coaching classes on future creativity confluence and creativity of university students. *International Journal of Instruction*, 15(3), 611-634. <https://doi.org/10.29333/iji.2022.15334a>

ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ В КАЗАХСТАНСКОМ ВУЗЕ

М.А. Мекебаева

Университет «Нархоз», Алматы қ., Қазақстан
maigul.mekebayeva@narhoz.kz

Система образования должна сфокусировать внимание на развитие критического мышления у молодого поколения. Критическое мышление необходимо для того, чтобы самостоятельно принимать ответственные решения в экстремальной ситуации и прогнозировать их возможные последствия. О методе критического мышления говорят много, отсюда автор считает нужным описать программу, предложенную Школой свободных искусств, которая реализовывалась в течение двух лет в казахстанском вузе фактически полностью в офлайн-формате. В статье показано, как программа «Письмо и мышление» активно внедрялась в учебный процесс в университете «Нархоз», для повышения качества образования, рассказывается о влиянии программы на формирование у будущих специалистов профессиональных навыков и творческих способностей. В программе «Письмо и мышление» письмо рассматривается как основной компонент инновационной образовательной практики, направленный на вовлечение студентов в различные виды деятельности. В процессе усвоения письма студенты начинают правильно выражать свои мысли. Основной целью данной программы является развитие у обучающихся способности к углубленному чтению, написанию письменных работ с использованием различных методик и формированию способностей к критическому мышлению. В процессе обучения учащиеся сами моделируют сложную ситуацию, взаимодействуют, в предложенных ситуациях не воспринимают диалог как обязательную проверку знаний, начинают вести себя более свободно и могут свободно выражать свои мысли, преодолевая страх перед ошибками.

Ключевые слова: критическое мышление, письмо и мышление, система образования, высшее учебное заведение, методы обучения, Бард колледж, Liberal arts

EXPERIENCE IN THE FORMATION OF CRITICAL THINKING OF STUDENTS OF KAZAKH UNIVERSITY

Maigul A. Mekebayeva

Narxoz University, Almaty, Kazakhstan
maigul.mekebayeva@narxoz.kz

Formation of modern critical thinking in the young generation is of particular importance. Critical thinking is needed to make responsible decisions independently in emergency situations and predict their possible consequences. There is a lot of discussion around the critical thinking method, but the program offered by the School of Liberal Arts was actually implemented in a completely offline format for two years at the Kazakhstan higher education institution. The article is about the "Writing and Thinking" program used at "Narxoz" University, the impact of the program on the development of future competencies and creative qualities of students. A key component of teaching writing in "Writing and Thinking" is an innovative, student-centered experience that directly engages students in a variety of activities. In the process of mastering writing, students begin to express their thoughts correctly. The main goal of this program is to develop students' deep learning, writing works using different methods, and thus thinking skills. In the process of learning, students themselves simulate a complex situation, interact, in the proposed situations, do not perceive dialogue as a mandatory test of knowledge, begin to behave more freely and openly express their thoughts, overcoming the fear of mistakes.

Keywords: *critical thinking, Writing and Thinking, education system, institutions of higher education, teaching methods, Bard College, liberal arts.*

АВТОР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Мекебаева Майгүл Адамовна, саяси ғылымдарының кандидаты, Пәнаралық оқыту орталығының қауымдастырылған профессоры, «Нархоз» университеті. Мекенжайы: 050035, Қазақстан, Алматы қ., Жандосов, 55; maigul.mekebayeva@narxoz.kz

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Мекебаева Майгүл Адамовна, кандидат политических наук, ассоциированный профессор Центра междисциплинарного образования, Университет «Нархоз». Адрес: 050035, Казахстан, г Алматы, ул. Жандосова, 55.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Maigul A. Mekebayeva, candidate of political sciences, associate professor of the center for interdisciplinary education, Narxoz University. Address: 050035, Kazakhstan, Almaty, Zhandosov St., 55.

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Received 10.06.2022

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted 29.09.2022